

EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİNE GÖRE ŞARABIN ERDEK'TE İCADI

Osman ÜNLÜ¹

ÖZET

Klasik Türk Edebiyatında en çok kullanılan konulardan biri de içki ve meyhane ile ilgili kelime ve tabirlerdir. Şarabın insanlar tarafından yapılıp içilmesine dair çok sayıda rivayet ve efsane bulunmaktadır. Bu efsaneler genellikle o coğrafya ve burada yaşayan insanların inanç ve geleneklerine paralel bir içeriğe sahiptir.

Şarabın icadına dair rivayetlerden birini de Evliya Çelebi, Edincik ve Erdek'i ziyaretinde anlatır. Büyük ihtimalle burada yaşamış insanlardan işittiği bu rivayette Cemşid'den Edincik'te doğup büyümüş bir zengin kişi olarak bahsedilir. Böyle bir rivayetin varlığında, bu coğrafyanın bir üzüm ve şarap üretim merkezi olmasının da etkisi vardır. Bildiride, ilk olarak şarabın icadına dair diğer rivayetler kısaca bahsedilmiştir. Sonrasında da Evliya Çelebi'nin naklettiği bu rivayet üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Erdek, Edincik, Evliya Çelebi, Seyahatname, Şarap

THE INVENTORY OF WINE IN ERDEK ACCORDING TO EVLIYA CELEBI'S
TRAVELBOOK

ABSTRACT

One of the most used subjects in Classical Turkish Literature is the words and expressions related to drinks and taverns. There are many rumors and legends about the making and drinking of wine by people. These legends generally have a parallel content with the beliefs and traditions of that geography and the people living there.

Evliya Çelebi tells one of the rumors about the invention of wine during his visit to Edincik and Erdek. In this narration, which he probably heard from the people living here, Cemşid is mentioned as a rich person who was born and raised in Edincik. The fact that this geography has been a grape and wine production center for a long time has an effect on the emergence of the legend. In the paper, firstly, other rumors about the invention of wine were briefly mentioned. Afterwards, this narration narrated by Evliya Çelebi was emphasized.

Keywords: Erdek, Edincik, Evliya Çelebi, Travelbook, Wine.

¹ Prof. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, osm.unlu@hotmail.com.

1. GİRİŞ

İnsanlığın üzümü mayalandırıp şarap elde etmesinin başlangıcıyla ilgili hem dinî inanışlarda hem de toplumların efsanevî geçmişlerinde çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Hatta Hz. Âdem'in cennetteki yasak meyveden Havva'nın verdiği içkinin sarhoşluğuyla yediğini iddia edenler bile olmuştur (Bozkurt, 2000: 455). Arkeolojik bulgular doğrultusunda şarabın Mezopotamya bölgesinde kullanıldığı, kanunlarda şarapla ilgili bazı düzenlemeler yapıldığı bilinmektedir. Şarabın ilk olarak ne zaman ve nasıl elde edildiği tam olarak bilinmese de bununla ilgili çok çeşitli rivayet ve efsaneler bulunmaktadır. Bunların bir kısmı ilahi dinlerin şarabı yasaklamasının sebeplerini açıklar niteliktedir.

Şarabın icadıyla ilgili rivayetleri dini ve efsane kaynaklı olarak ikiye ayırmak mümkündür. Üç büyük semavi dindeki rivayetler temelde büyük benzerlikler taşımaktadır ve başrolde şeytan yer almaktadır. Şeytanın dinlerdeki olumsuz ve kötücül fonksiyonuna paralel olarak şarabın niçin yasak kılındığı da bu şekilde izah edilmiş olmaktadır. Şarabın icadına ilişkin rivayetler hakkında çok önemli bir makale yayımlayan Hasan Özdemir, rivayetleri İslamiyet'le sınırlandırmamış, dünyanın dört bir yanındaki rivayetleri derleyerek aralarındaki farklılık ve benzerlikleri ortaya koymuştur. Özdemir'e göre, bu anlatılar, kaynağı başka bir kültür ya da ülke olsa da Ortadoğu'da şekillenmiş ve tahminen XIII. yüzyılda Haçlı seferlerinin etkisiyle Avrupa'ya kadar uzanmıştır (Özdemir, 1993: 159).

2. ŞARABIN İCADINA DAİR RİVAYETLER

2.1. Semavî Dinlerde Şarabın İcadı

İslami rivayetlere göre şarabı Hz. Âdem veya Hz. Nuh icat etmiştir. Türk edebiyatında bu rivayeti ele alan şairlerden Karamanlı Aynî, şarabın mucidi olarak Hz. Âdem'i gösterir: İnsanoğlunun atası Âdem, asma çubuğunu ilk defa diktiğinde lanetlenmiş Şeytan yüzü sevinçten kızarmış halde gelip bir tavus kurban eder ve hayvanın kanıyla Âdem'in diktiği asma çubuğunu sular. Asma gelişip yaprak verdiği zaman Şeytan gelip bir maymun kurban eder ve maymunun kanıyla asmanın kökünü sular. Sonra koruklar belirince Şeytan bu sefer bir aslan keser ve onun kanıyla asmayı sular. Koruklar, çiçeklerin suya kanmış tomurcukları gibi aslanın kanıyla beslenir. Üzümler olgunlaştığında Şeytan sevinerek gelir, bir domuz kurban eder ve onun kanıyla asmayı sular. Bundan dolayı şaraba bu dört hayvanın nitelikleri geçmiştir: Sarhoş olan bir kişi yüzü önce renk renk ve her davranışı tavus gibi gösterişli olur. Daha fazla şarap içenin maymun gibi maskaralık ve oyun olur bütün işi. Daha çok şarap içen ise, kendini arslan gibi yürekli bir yiğit sanır. En sonunda, yani çok daha fazla miktarda şarap içen, domuzun özelliklerini kazanır ve Tanrı yolundan uzaklaşır. Şarabın mucidi lanetli şeytandır (Özdemir, 1993: 138).

Türk edebiyatındaki bu rivayetlerin kaynağı, el-Damirî'nin Hayâtü'l-hayevân adlı eseri olduğu tespit edilmiştir. El-Damirî de bu rivayeti eserine Ravzatü'l-ulemâ adlı başka bir eserden aldığını zikreder (Özdemir, 1993: 142, 145). Şarabın icadıyla ilgili Avrupa milletlerinde de buna benzer varyantların bulunması, (Özdemir, 1993: 147-153) rivayetlerin farklı coğrafyalarda olmasına rağmen benzerlikleri, aynı kaynaktan çıkmış olabileceklerini gösterir. Özdemir, bunların ortak kaynağının Eski Ahit'teki Nuh kıssası olduğunu söyler (1993: 153). Üç büyük semavî dinde şarabın Hz. Âdem veya Hz. Nuh tarafından icat edilmesinde onları yönlendiren, şeytandır. Şeytan, bütün inanışlarda kötülüğün temsilcisidir ve yapılmasına şeytanın öncülük ettiğı şeyin de yasaklanmış olması gayet tabii bir durumdur.

2.2. Mitolojilerde Şarabın İcadı

Şarabın icadıyla ilgili birçok mitolojide de çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Günümüzde en bilinen mitoloji olan Eski Yunan mitolojisine göre şarap, aynı zamanda şarap tanrısı olan Dionysos tarafından icat edilmiştir. Dionysos'un şarabı icat etmesiyle ilgili efsane ve semavî dinlerdeki şarapla ilgili rivayetler önemli benzerlikler taşır:

Aziz Dionysos henüz daha küçük iken Naxia'ya gitmek üzere Helas'tan yola çıkmış. Yol uzun olduğu için yorulunca dinlenmek amacıyla bir taşın üzerine oturmuş. Önüne baktığında, ayaklarının altında yerden yükselen bir bitki görmüş. Hoşuna giden bitkiyi birlikte götürüp yetiştirmeye karar vermiş. Bitkiyi alıp yoluna devam etmiş. Hava çok sıcak olduğundan bitki sıcaktan kurur endişesiyle onu yolda bulduğu bir kuşun bacak kemiğinin içine koymuş ve yoluna devam etmiş. Onun kutlu eklerinde asma çubuğu gelişip büyümeye başlar ve içinde bulunduğu kuşun bacak kemiğinin üstünden ve altından dışarıya taşar. Kuruyacak endişesiyle bulduğu bir aslanın bacak kemiğinin içine asma çubuğunu içinde bulunduğu kuşun bacak kemiğiyle birlikte koymuş. Fakat kısa bir zaman sonra asma çubuğu daha da gelişip büyüyünce onu içinde bulduğu kemiklerle birlikte daha büyük olan bir eşeğin bacak kemiğinin içine koymuş. Sonunda Naxia'ya varmış ve orada bitkiyi içinde bulunduğu kemiklerle birlikte toprağa ekmiş. Bitki çabuk büyümüş ve çok güzel üzüm vermeye başlamış. Asmadan ilk şarabı hazırlamış ve insanlara içmeleri için vermiş. Bir de bakmış ki şaraptan içenler kuşlar gibi ötmeye, daha fazla içenler aslan gibi kendilerini güçlü hissetmeye ve daha da fazla içenler eşek gibi olmaya başlamışlar (Özdemir, 1993: 149-150)

Klasik Türk edebiyatının temel ve örnek aldığı İran mitolojisine göre şarap, efsanevi İran hükümdarlarından Cemşid tarafından icat edilmiştir. Rivayete göre Cem, maiyeti ile birlikte bir kır gezisindeyken gökte bir kuş görür. Kuşun ayaklarına bir yılan sımsıkı sarılmıştır. Okçularına kuşa zarar vermeden yılanı vurmalarını söyler. Kuş kurtulunca Cem'in yanına gelir ve gagasından çıkardığı birkaç taneyi bırakır. Bu taneler toprağa ekilince üzüm ve asma elde edilir. Zaman içinde üzümün suyunu içmek adet haline gelir. Ayrıca çok bekleyen üzüm sularının zehirli olduğu inancı yaygınlaşır.

Bir gün Cem'in cariyelerinden biri intihar etmek ister. Bunun için de bir köşede unutulmuş ve köpürmüş olan üzüm şirasını içer. Daha sonra kendisinde değişik ruh halleri belirir. Kendisine geldiğinde durumu Cem'e anlatır. O da şırayı uzun müddet bekletip içmeyi adet haline getirir. Bu şıra, şaraptır (Pala, 1998: 79).

3. ŞARABIN ERDEK'TE İCADI

Şarabın icadına dair yaygın efsanelerin yanı sıra özellikle şarabın çok imal edildiği ve geçim kaynağı olduğu yerleşimlerde konuya dair çeşitli rivayetlerin olması tabii bir durumdur. Bunlardan biri de geçmişte de önemli şarap merkezlerinden olan Edincik ve Erdek'te Evliya Çelebi tarafından kaydedilmiş olan rivayettir.

Kapıdağ yarımadasının batı tarafında bulunan ve geçmişi çok eskilere dayanan Erdek'in antik dönemlerden beri önemli şarap üretim ve ticaret merkezlerinden biri olduğu bilinmektedir. Bandırma, Edincik ve Erdek'in birbirine çok yakın kurulmuş yerleşim yerleri olması hasebiyle bu şehirlerin ortak geçim kaynakları arasında üzüm ve şarap vardı. Kzykos tiyatrosunun duvarlarında Dionysos ile ilgili kabartmaların bulunması (Koçhan ve Tercanlıoğlu, 2019: 249) bu durumun somut örneklerinden biridir. Zira Anadolu coğrafyasında Dionysos olmadan şarapçılık olması düşünülemez. Aynı şekilde Hadrian tapınağında yine Dionysos ile ilişkilendirilecek üzüm salkımı şeklindeki kabartma da şarap üretimine dair bir başka örnektir.

Klasik Türk edebiyatında şiirin ve işret meclislerinin vazgeçilmez unsurlarından biri olan şarap, üretildiği üzüm türlerine, imal yöntemine ve yapıldıkları muhite göre çeşitli adlar almaktadır. Osmanlı döneminde burada yapılan şaraplar Erdek şarabı adıyla da meşhur olmuş ve şiirlere de konu edilmiştir. Antepî Avnî (öl. 1837), Sakinâme'sinde Erdek şarabından gece gündüz içilmesini ve yanında ördek kebabının meze olarak bulunmasını tavsiye eder:

Gece gündüz içüp Erdek şarâbı

Ola nukl u mezen ördek kebâbı (Arslan, 2012: 36)

Beliğ (öl. 1760) de bir kadeh Erdek şarabının fani dünyadaki makam şöhretten daha değerli olduğunu söyleyerek Erdek şarabını yüceltir:

Mülk-i fenâda tantana-i fer ü izz ü câh

Değmez yanumda bir kadeh Erdek şarâbına (Demirel, 2005: 306)

18. yüzyıl dönemi şairlerinden Beylikçi İzzet (öl. 1809), Erdekli meşhur bir rakkas için yazdığı şarkısında sevgilinin kıpkırmızı dudaklarını Erdek şarabına benzetirken zevk ve eğlence meclisinin tadını çıkarmak gerektiğini ifade etmektedir:

Erdek'in bâdesidir la'l-i lebin

Sendedir neş'esi bezm-i tarâbın

Koyma ikbalini nâkıs bu şebın

Raksa çık işvede meydân olsun (Şen, 1995: 79)

16. yüzyılda Osmanlı topraklarında bulunmuş batılıların hatıralarında bu bölgenin şaraplarıyla ilgili bilgiler bulmak mümkündür. Örneğin 1573'te Fransa'dan gemiyle Levant'a doğru yola çıkan Parisli Philippe du Fresne-Canaye, Bandırma'nın mükemmel şaraplarının bulunduğunu bildirmektedir. 4 Ocak 1574'te Stephan Gerlach, bir grup Almanla sekiz saatlik yolculuktan sonra İstanbul'dan Bandırma'ya gelmiş ve şarap satın almıştı. Gerlach'ın anlattığına göre, Bandırma'da çok iyi cins üzüm yetişiyor ve bunlardan yapılan şaraplar İstanbul'a gönderiliyordu. Şehrin gerisindeki tepeler bağlarla kaplıydı. Mart 1631'de Osmanlı ülkesine gelen Fransız Vincent de Stochove'un anlattıklarına göre, Fransız elçisi Bandırma'da üretilen kaliteli şarapları almak için yerli Ermenileri görevlendirmişti (Kayhan, 2019: 23-24).

1659'da Bandırma ve çevresine uğrayan Evliya Çelebi, Erdek'in kible tarafındaki bayırların üzüm bağlarıyla dolu olduğunu söyler. Turna kanına benzeyen şarabının beğenildiğini ve onun Saragoza şarabına eş tutulduğunu da belirtir. Erdek'in 8 mahallesinden sadece birinin Müslüman olduğunu söyleyen Çelebi'ye göre şehirde binden fazla meyhane bulunmaktadır². Evliya Çelebi, burada yetişen misket üzümünden sekiz çeşit şarap yapıldığını aktardıktan sonra şarabın bu Aydıncık³ şehrinde icat edildiğini söyler ve konuyla ilgili efsaneyi nakleder. Çelebi, rivayetin kaynağı olarak Yunan tarihçilerini gösterir. Bu rivayete göre Cemşid Aydıncık diyarında doğup büyümüş zengin biridir. Cemşid'in çok güzel kızı vardır. O yıldız gibi parlak kız hasta olunca tabipler hastalığına çare ararlar ama bir çare bulamazlar. Bir gün lânete uğramış şeytan Cemşid'e hekim kılığında gelip kızın nabzına yapıştır: "Bunun derdi ciğerindedir, çabucak üzüm getirsinler" diye emreder. Cemşid ve şeytan gelen üzümleri sıkıp şişe ve küplere koyar. 40 gün sonra şeytan Cemşid'in kızına bir kâse içirince kız uykudan uyanır ve bedenine hafiflik, eskisi gibi sağlık gelmiş görür. Kız kalkıp doğru Cemşid'in yanına gelir, başından geçenleri ona bir bir anlatır. Cemşid tabip şeytanı yanına çağırıp şarap kabının ağzını açarlar ama sanki ejderha ağzından ateşler çıkmış gibi olur. Su ve ateş birbirleriyle zıt olup "İki

² Evliya Çelebi'nin verdiği bu sayı yanlış olmalıdır. Çelebi, şehirdeki hane sayısını da bin civarı olarak verir. Osmanlı arşivlerinde bulunan tapu kayıtlarına göre 16. yüzyılda Erdek'te bulunan hane sayısı 132'dir (Çelik, 2012: 79) ve yaklaşık yüzyıllık bir zaman diliminde bu kadar artması mantıksız görünmektedir.

³ Günümüzde hem Edincik hem de Aydıncık olarak telaffuz edilen şehrin adı Seyahatname'de (ایدينجق) olarak kaydedilmiştir. Gerek 16. yüzyıl şairlerinden Edincikli Ravzî'nin divanında (Edincikli Ravzî: 2017: 98, 202, 211, 299) gerekse şehir mezarlığında bulunan ve bazıları 19. yüzyıl başlarına tarihlenen birçok mezar taşında da (ایدينجق) imlası yer almaktadır (Tüfekçioğlu, 2005: 26, 50, 52). Bundan şehrin her iki şekilde imlasının sadece günümüzde değil Osmanlı döneminde de kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1021142

BANÜSAD, 2021; 4(BCS 21 Özel Sayısı), 10-19

zıt bir araya gelmez” iken su ve ateş bir yere gelmiştir. Dışı acı ve içi tatlı bir safâ veren yapıdadır. Bu hikmetin hayranı ve bu şerbetin sarhoşu olup Cemşid, kızına asmanın kızının (şarap) şerbetini verip içtikçe şifa bulup sağlığına kavuşur, yanakları al al olur. Bu şaraptan Cemşid’den başkasında bulunmadığı için Aydıncık ve Erdek’te ilaç niyetine sata sata Kârûn kadar zengin olunca ilahlık davasına kalkışır. Bunun üzerine Şeddâd bin Âd, Cemşid’in üzerine oğlu ve Dahhâk-ı Mârî adlı vezirini derya gibi asker ile gönderip Aydıncık adlı yerde savaşa tutuşurlar. Mağlup olan Cemşid, Ayasuluk şehri kalesine kaçır. Cemşid’i orada yakalayıp testere ile ikiye bölerler ve cihan halkı onun şerrinden emin olur. Sonra Âd ibn-i Şeddâd şarabı yasaklayıp sayısız insanı öldürür. Sözüün kısası, şarap bu Erdek’te⁴ icat edilmiştir:

Der-beyân-ı sebeb-i tulû’-ı şarâb-ı bî-hicâb

Müverrihân-ı Yunaniyân kavilleri üzre ibtidâ Cemşid bu Aydıncık diyârında neşv ü nemâ bulup ankâ bir dâl idi. Lâkin bunun bir pençe-i âfitâbe-i mehpâre kızı var idi. Cemşid anı bir ân görmese ârâm edemezdi. Hikmet-i Hudâ ol duhter-i pâkîze-ahter şikeste hâtır olunca niçe bin etıbbâ ana ilâc etdiler. İlâc-pezir olmayup bir gün şeytân aleyhi’l-la’ne Cemşid’e hekîm-i hâzık sûretinde gelüp kızın nabzına yapışup eydir: "Bunun marazı ciğerdedir. Tiz üzüm getirsinler" deyüp Cemşid ve şeytân üzümü sıkup şişelere ve humlara koyup kırkıncı günkü oldukda şeytân Cemşid’in kızına bir kâse bâde verdikde gûyâ duhter hâbdan bîdâr ve şarâbdan hoşyâr olup gördü kim bedenine hıffet kemâkân sıhhat gelmiş. Hemân kız kalkup doğru Cemşid’in katına gelüp sergüzeşti ana bir bir takrîr eyledi. Hemân Cemşid buyurup tabîb şeytânı katına çağırıp şarâb kabının ağzın açdılar, ammâ gûyâ ejdehâ ağzından âteşler çıkup ağzı lu’âbından korkarak hekîm şeytân için Cemşid için çâşnisin tutdular. Gördüler kim âb ve âteş birbirleriyle zıd olup *Ez-zıddâni lâyectemi’ân* iken âb ve âteş bir yere gelmiş. Zâhiri telh ve bâtıni azb bir sirişt-i safâ-bahşdır. Bu hikmetin hayrânı ve bu şerbetin serv-i sâ mân-ı sekrânı olup Cemşid’in duhterine bu duhter-i rez şerbetin verüp nûş etdikce şifâ bulup tendürüst olup la’lgûn yanaklar hâsıl bu şarâb-ı Cemşid’den gayrıda bulunmayup mu’âlece için sata sata bu Aydıncık ve Erdek’de Cemşid meyhâ necilik ede ede mâl-ı Karûn’a mâlik olup rubûbiyyet da’vâsına başladı. Müddet-i ömrü ma’lûm değildir, ammâ yedi yüz yıl pâdişâh olup mübâhese-i ilm etmek ve silâh düzmek ve kirec ve üstübec ve misk ve ûd ve reyhân ve kalya misk ve envâ’-ı itriyât ve çadır ve hammâm ve nefîr ve sûrnâ ve gözgülü ve sabun ve kiriş yapmak ve halkı dörd bölük edüp bir bölüğü ulemâ ve birin sipâhî ve birin ehl-i san’at ve birin ehl-i zirâ’at edüp şehri Istacri ve bu şehri Aydıncığ’ı amâr edüp şarâb içe içe aklına hıffet

⁴ Evliya Çelebi, rivayetin başında şarabın Aydıncık’ta icat edildiğini söyler. Ancak rivayetin zikredilmesi Erdek bahsinde olduğuna göre doğrusu, şarabın Erdek’te icat edildiğidir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1021142

BANÜSAD, 2021; 4(BCS 21 Özel Sayısı), 10-19

gelüp nîkrîz zahmeti derdinden rubûbiyyet da'vâsı edüp şeddâd bin Âd Cemşîd'e galebe edüp oğluyla Dahhâk-ı Mârî nâm vezîrin Cemşîd üzre deryâ-misâl asker ile gönderüp Aydıncık nâm mahalde döğüşerek Cemşîd Ayasuluk şehri kal'asına firâr edüp anda dutduklarında Cemşîd'i destere ile iki biçüp halk-ı cihân şerrinden emîn olup Cemşîd Ayasuluğ'da yatır. Andan Âd ibn-i Şeddâd şarâbı yasak edüp niçe bin âdemleri katl etdi. Me'âl-i kelâm şarâb bu Erdek'de peydâ olmuşdur (Evliya Çelebi, 2001: 145-146).

Gezip gördüğü yerlerin tarihini, mahallelerini, etnik ve demografik yapısını, sosyal ve ekonomik hayatını, inanışlarını büyük bir titizlikle kaydeden Evliya Çelebi, bu üslubunu Bandırma ve çevresi için de devam ettirir. Evliya Çelebi'nin şarabın bulunuşuyla ilgili anlattığı rivayet, Seyahatname'deki sayısız *acayib ü garaib*den sadece bir tanesidir. Yerel kültürü yansıtan bu tür bilgilerin ulaşım ve iletişimin çok sınırlı olduğu bir çağda bir seyyah tarafından kaydedilmesi ve yüzyıllar ötesine taşınması, kültürün devamlılığı açısından büyük önem taşımaktadır.

Evliya Çelebi'nin şarabın icadına dair aktardığı rivayette adı geçen kişilerin ve rivayette üstlendikleri rol, dönemin bölge insanının bilgi ve yorumlarını aksettirmesi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bu rivayette ana karakter olarak yer alan Cemşîd, Fars mitolojisinden şarabın icadının yanı sıra birçok aletin de –Evliya Çelebi'ye göre 360 adet- mucidi olarak bilinen efsanevi bir hükümdardır. Büyüklüğüne güvenip ilahlık iddiasında bulununca halk ondan yüz çevirmiştir. Dahhâk onun yerine şah olunca da önce Hind'e, sonra Çin'e kaçmıştır (Pala, 1998: 82). Bazı rivayetlerde Cemşîd'in İran'dan kaçtıktan sonra yüz yıl boyunca çöllerde yaşadığı, sonunda yakalanarak testereyle bedeninin ikiye ayrıldığından söz edilmektedir (Yıldırım, 2008: 205).

Cemşîd, Evliya Çelebi'nin aktardığı rivayette bir hükümdar değil tüccar olarak karşımıza çıkar. Şarabı bir ilaç görerek onu satar ve sonrasında Karun kadar zengin biri olur. Bu zenginlikten sarhoş olarak ilahlık iddiasında bulunur. Şeddâd'ın, oğlu ile veziri Dahhâk komutasında gönderdiği orduya yenilerek Ayasuluk'a kaçar ve burada öldürülür.

Rivayette asıl dikkat çeken husus, Şeddâd bin Âd ve Dahhâk-ı Mârî olarak zikredilen karakterlerin rolleridir. Bunlardan Şeddâd bin Âd, Yemen'deki Âd kavminin bir hükümdarı olarak bilinir. Zamanında birçok yapılar ve bentler inşa ettirmiş ve kendisine kibir gelip tanrılık iddiasında bulunmuştur. Bunu ispat etmek için de Bağ-ı İrem denilen bir bahçe ve içine saray yaptırmıştır. Şeddâd ve ordusu gönderilen bir kasırğa ile helak olmuştur (Pala, 1998: 369; Yıldırım, 2008: 657)

Dahhâk-ı Mârî ise İran mitolojisinde zalimliği ile bilinen efsanevi bir hükümdardır. Rivayete göre şeytan Dahhâk'ın iki omzundan öpmüş ve buralardan iki yılan çıkmıştır. Hekim kılığına giren şeytan bu yılanların başlarını kesmek yerine onlara insan beyni yedirmeyi tavsiye etmiş ve her gün iki

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1021142

BANÜSAD, 2021; 4(BCS 21 Özel Sayısı), 10-19

çocuğun beyni getirilmiştir. Sıra demirci Gâve'nin onsekizinci oğluna gelince, demirci deri önlüğünü bayrak gibi kullanarak arkasına topladığı insanlarla ayaklanıp Dahhâk'ı tahttan indirmiş ve yerine Feridun'u geçirmiştir (Pala, 1998: 98; Yıldırım, 2008: 228).

Her iki karakterin olumsuz özelliklerine rağmen burada, ilahlık iddiasındaki Cemşid'i cezalandıran hükümdar ve veziri olarak olumlu birer karakter olarak yansıtılmıştır. Cemşid'in cezalandırılma yöntemi de oldukça dikkat çekicidir. Zira Hz. Zekeriyya, bu şekilde öldürülmüştür. İslam tarihine göre oğlu Hz. Yahyâ'nın idam edilmesinden sonra yaşadığı bölgeden kaçan Hz. Zekeriyyâ yarılmış bir ağacın kovuğunda saklanmış, ancak şeytan onun elbisesinin bir kenarını dışarıda bırakmış, daha sonra düşmanlarına haber vermiştir. Onlar da ağacı keserek ikiye bölmüş, böylece Hz. Zekeriyyâ şehid edilmiştir (Aydın, 2013: 211)⁵.

Evliya Çelebi'nin seyahatnamesine aldığı rivayetin kaynağı olarak Yunan tarihçilerini verir. Ancak Cemşid ve Şeddad bin Âd'ın İslam kültüründe yer alan ve yaygın olarak bilinen efsanevi figürler olması bu bilginin doğruluk ihtimalini zayıflatmaktadır. Gördüğü ve ziyaret ettiği şehirlerde itibar gören ve en güzel şekilde ağırlanan Evliya Çelebi, bu rivayeti şehrin ileri gelenlerinden duymuş ve kaydetmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Rivayetin, efsanelerin genel bilinirliği ve dini referansların verdiği bilgilerin farklı olması, Çelebi'nin dâhil olduğu mecliste bulunanların efsanede zikredilen kişilerin hayat ve karakterlerine yeterince vakıf olmadıklarını düşündürmektedir. Özellikle dini kaynaklardaki Şeddad'la ilgili bilgilerin dışında farklı ve tam tersi bir karaktere büründürülmesi, üzerinde durulması gereken bir konudur.

Rivayete bütüncül olarak bakıldığında, 17. yüzyılda Erdek'te yaşayan insanların şarabın icadıyla ilgili bilgilere sahip ve rivayetlere aşina olduğu söylenebilir. Hatta yaygın olarak bilinen rivayetlerin bir birleşim ve sentezi olduğu da ileri sürülebilir. Yazının ilk kısmında zikredilen rivayetlerle bu rivayetin birkaç ortak ve farklılaşan noktası bulunmaktadır. Buna göre rivayette şarabın mucidi olarak zikredilen Cemşid, İran mitolojisinde de aynı fonksiyondadır. Burada farklılaşan, bir hükümdar değil bir tüccar formuna girmesidir. Şeytanın rolü bütün rivayetlerde aynıdır. Bir yolunu bularak insanların şarabı bulmasına aracılık eder. Önceki rivayetlerde çeşitli hayvanların kanlarıyla asmayı sularken bu rivayette bir hekim kılığında Cemşid'e şarabın nasıl yapılacağını öğretir. Şeddâd ve Dahhâk'ın efsaneye girmesi ise bu rivayete özgüdür. Biri din diğeri mitoloji kaynaklı bu iki karakterin, bilinen olumsuz özelliklerinin aksine ilahlık iddiasında bulunan Cemşid'i cezalandıran hükümdar ve veziri

⁵ Cemşid ve Hz. Zekeriya'nın benzer bir şekilde öldürülmeleri, zaman zaman şiirlerde birlikte anılmalarına da sebep olmuştur. Örneğin yakın dönem İranlı şairlerden Edibü'l-memâlik Ferâhâni (öl. 1917), marangozun elindeki testerenin ya Cemşid ya da Zekeriya için olduğunu anlatır:

Marangozun elinde testere görürsen, şüphesiz o
Cemşid'in bedeni ve Zekeriyya'nın kafası içindir (Yıldırım, 2008: 740)

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1021142

BANÜSAD, 2021; 4(BCS 21 Özel Sayısı), 10-19

olarak karşımıza çıkarlar. Hatta efsanenin sonrasında Şeddâd'ın şarabı yasakladığı ve birçok insanı bu yüzden katlettiği zikredilmektedir.

4. SONUÇ

Çok uzun bir zamandır insanlığın hayatının içinde olan şarabın çeşitli işlemler ve mayalanmalar neticesinde elde edilmesinin başlangıcıyla ilgili çeşitli zaman dilimleri ve farklı coğrafyalarda birçok mit ve efsane üretilmiştir. Bu rivayetlerin şekillenmesinde söz konusu insan topluluklarının inanç sistemlerinin de önemli rolü bulunmaktadır. Özellikle şarabın yasaklandığı sistemlerde sürece şeytan dâhil olmaktadır. 17. yüzyılın ortalarında bölgeyi ziyaret eden Evliya Çelebi'nin Erdek ve Edincik'te şarabın icadına dair kaydettiği efsane bu konudaki birçok rivayetten izler taşısa da özgün bir efsane olarak tarihteki yerini almıştır.

KAYNAKLAR

Arslan, M. (2003) "Aynî – Sâkinâme", İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Aydın, M. (2013) "Zekeriyya" Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 44, s. 210-211, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Bozkurt, N. (2000) "İçki", Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 21, s. 455-456, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Çelik, Ş. (2012) "Evliya Çelebi'nin Bandırma, Aydıncık (Edincik) ve Erdek İle İlgili Verdiği Bilgiler ve Bunların Değeri", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt: 15, Sayı: 28/1, s. 67-81.

Demirel, H. G. (2005) "Beliğ Mehmed Emin Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Tahlil)", Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Edincikli Ravzî (2017) "Ravzî Dîvânî" (Haz. Yaşar Aydemir), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Evliya Çelebi (2001) "Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini", (Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin), 5. Kitap, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kayhan, H. (2019) "Karesi Beyliği Hâkimiyetinde Bandırma ve Çevresinin Ekonomik Gelişimi", Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu (UBS'18) Tam Metin Bildiriler Kitabı I: Tarih, Arkeoloji, Göç Hareketleri, Önemli Şahsiyetler, Kültür ve Folklor, Edebiyat ve Eğitim", Bandırma: Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Yayınları, s. 19-30.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1021142

BANÜSAD, 2021; 4(BCS 21 Özel Sayısı), 10-19

Koçhan, N. ve Tercanlıoğlu A. (2019) “Kyzikos Antik Kenti'nin Roma Dönemi Kamusal Yapıları Işığında Sosyo-Kültürel Yapısına Kısa Bir Bakış”, Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu (UBS'18) Tam Metin Bildiriler Kitabı I: Tarih, Arkeoloji, Göç Hareketleri, Önemli Şahsiyetler, Kültür ve Folklor, Edebiyat ve Eğitim”, Bandırma: Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Yayınları, s. 245-260.

Özdemir, H. (1993) “Şarabın İcadı ve Dört Vafı”, Türkoloji Dergisi, XI, Ankara, s. 134-160.

Pala, İ. (1998) “Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü”, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Şen, F. M. (1995) “Beylikçi İzzet Bey Divanı (İnceleme-Metin)”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tüfekçioğlu, A. (2005) “Edincik'te Türk Devri Mimarisi ve Mezar Taşları”, Bursa: Edincik Belediyesi Kültür Yayınları.

Yıldırım, N. (2008) Fars Mitolojisi Sözlüğü, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.